

Nederland en Chili: solidariteit in de jaren zeventig

**Wat was het Chili Komitee Nederland voor een sociale
beweging, en hoe verhoudt deze zich tot theorieën
over sociale bewegingen?**

Bachelorwerkstuk Geschiedenis

Koen van Kraaij

s4250532

Begeleider: dr. Harm Kaal

Radboud Universiteit Nijmegen

15 maart 2016

Inhoud

Inleiding.....	3
Status Quaestionis.....	5
Theorieën over sociale bewegingen.....	5
Sociale bewegingen in Nederland	9
Chilibewegingen	12
Nederland en Chili.....	14
Verantwoording onderzoek en methode.....	16
Hoofdstuk 1: Opkomst van de solidariteit met Chili en de ‘New Social Movements’-theorie	18
Linksgeoriënteerde groepen en bewondering voor het socialisme en de derde wereld	18
Hoofdstuk 2: Het Chili Komitee Nederland en de ‘Social Movement and Institutional Selectivity’-theorie	20
2.1 Wereldhandelsconferentie 1972 in Santiago: sympathie voor Allende vanuit PvdA	20
2.2 11 september 1973: hergroepering na staatsgreep Pinochet en onderscheid tussen de Chilibewegingen	23
2.3 Politieke steun voor het Chili Komitee Nederland	24
2.4 Plaats van het CKN binnen sociale bewegingen tussen 1973 en 1975	26
Hoofdstuk 3: Omslag van solidariteitsbeweging naar boycotacties en de ‘Collective Action’-theorie	27
3.1 Op zoek naar alternatieve mogelijkheden voor solidariteit.....	27
3.2 Import Chileens fruit: de boycot van “bloedappels”	28
3.3 De boycot van het baggerbedrijf Stevin Groep.....	29
3.4 Algemene Nederlandse Bank NV verstrekt leningen aan militaire junta.....	30
3.5 Plaats van het CKN binnen sociale bewegingen na 1975.....	31
Conclusie	33
Bronnen.....	35
Literatuur.....	38

Inleiding

Halverwege de jaren zestig kwam er in Nederland en de rest van West-Europa een nieuw fenomeen op. Sociale bewegingen maakten voortaan onderdeel uit van het straatbeeld. Tot aan de jaren zestig waren Nederlanders over het algemeen alleen betrokken bij hun eigen zuil. Onder meer door invloeden van de nieuwe babyboomgeneratie veranderde de verzuilde samenleving in een samenleving waarin de mensen meer met elkaar samenleefden.¹ De verzuilde samenleving was langzaam afgebrokkeld. De babyboomgeneratie zorgde er ook voor dat er meer aandacht kwam voor buitenlandse bewegingen. Deze jonge generatie kreeg aandacht voor wat er speelde in de rest van de wereld, en groepeerde zich in sociale bewegingen. Deze bewegingen wilden hun solidariteit kenbaar maken met onderdrukte bevolkingsgroepen. Ook sommige revolutionaire buitenlandse bewegingen kregen steun van Nederlandse sociale bewegingen. Zo was er onder deze Nederlandse sociale bewegingen veel verzet tegen de Amerikaanse interventie in Vietnam.² In de jaren zeventig kwamen wetenschappers in de Verenigde Staten en West-Europa met theorieën die meer inzicht moesten bieden in de sociale bewegingen.

Een sociale beweging uit de jaren zestig en zeventig waar weinig onderzoek naar is verricht, is het Chili Komitee Nederland (CKN). Het CKN was een beweging, opgericht in 1972, die zich solidair verklaarde met het Chileense socialistische bewind van president Salvador Allende. Het wilde in Nederland steun werven voor het 'socialistisch experiment' van de Chileense regering. Na de val van de regering van Salvador Allende in september 1973 organiseerde het CKN verschillende vreedzame protestacties. Generaal Augusto Pinochet was door een staatsgreep aan de macht gekomen. En het CKN mobiliseerde duizenden mensen in grote steden die de straten opgingen om hun ongenoegen tegenover deze coup d'état van Pinochet te uiten, en om hun solidariteit met de onderdrukte Chileense democratie duidelijk te maken.³ Het militaire regime van Pinochet trad hard op tegen de Chileense bevolking, en er werd hierbij veel geweld gebruikt. Vanaf dat moment werd het CKN een informatie- en lobbycomité dat moest zorgen voor bekendheid van de situatie in Chili. Ook organiseerde het CKN nog jarenlang boycotacties tegen Pinochet en zette het zich in voor de opvang van Chileense (politieke) vluchtelingen in Nederland.

Zoals al aangegeven kwamen wetenschappers in de jaren zeventig met verschillende theorieën over sociale bewegingen. Deze theorieën werden voornamelijk opgesteld door sociologische academici. Onder meer politicologen, historici en sociologen hebben in hun onderzoek naar sociale

¹ James Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw : Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam 1995) 78-84.

² Rimko van der Maar, *Welterusten mijnheer de president* (Amsterdam 2007) 68-72.

³ Hans Beerends, *Weg met Pinochet: een kwart eeuw solidariteit met Chili* (Amsterdam 1998) 32-39.

bewegingen gebruik gemaakt van de theorieën. Zo is er in het verleden bijvoorbeeld onderzoek gedaan naar Vietnambewegingen en studentenprotesten, waarbij deze bewegingen werden getoetst aan de theorieën. Een dergelijk onderzoek is bij het CKN nooit verricht. Het CKN heeft als sociale beweging namelijk maar beperkte sporen nagelaten, en er is weinig over de beweging bekend. Juist daarom is het relevant om meer wetenschappelijk onderzoek te doen naar de plek die het CKN inneemt binnen de theorieën over sociale bewegingen. In deze scriptie zal dat dan ook gedaan worden. De hoofdvraag luidt als volgt: 'Wat was het Chili Komitee Nederland voor een sociale beweging, en hoe verhoudt deze zich tot theorieën over sociale bewegingen?'

Om dit onderzoek in een wetenschappelijk kader te plaatsen wordt er in de status quaestionis ingegaan op studies over theorieën met betrekking tot sociale bewegingen. Ook wordt gekeken naar de ruimte die sociale bewegingen kregen binnen de Nederlandse samenleving. De stand van onderzoek naar de Chilibewegingen in Europa en de Verenigde Staten wordt ook besproken, zodat het CKN met Chilibewegingen uit andere landen vergeleken kan worden. Het beleid van de Nederlandse regering in de jaren zeventig en de houding ten opzichte van Chili komen ook aan bod. In het uiteindelijke onderzoek zijn archiefstukken van het CKN uit het IISG in Amsterdam geanalyseerd met behulp van de wetenschappelijke theorieën over sociale bewegingen die in de status quaestionis worden besproken. Er is dus gekeken of die theorieën toepasbaar zijn op het CKN. De aspecten van het CKN die zijn geanalyseerd zijn: de opkomst van de solidariteit met Chili in Nederland, de structuur en idealen van de beweging en de protest- en boycotacties. Het doel van dit onderzoek is om het CKN te analyseren en een plek te geven tussen wetenschappelijke theorieën over sociale bewegingen. Daarom is er ook gezocht naar nuances in algemene beelden van sociale bewegingen. Zodoende kon het CKN vanuit een wetenschappelijk perspectief als sociale beweging gedefinieerd worden.

Status Quaestionis

Theorieën over sociale bewegingen

De in de inleiding al geschetste opkomst van sociale bewegingen in de jaren zestig en zeventig ging ook gepaard met de opkomst van onderzoek naar dit fenomeen door sociologen en andere wetenschappers. Aan de hand van sociologisch onderzoek zijn theorieën opgesteld die de opkomst van sociale bewegingen moesten verklaren. Het werd daardoor makkelijker om sociale bewegingen van elkaar te onderscheiden, en om bepaalde ontwikkelingen binnen de sociale bewegingen waar te nemen.

Een van de bekendste wetenschappers op het gebied van sociale bewegingen was de Amerikaanse politicoloog, socioloog en historicus Charles Tilly. In een van zijn studies laat hij zien dat de eerste sociale bewegingen begin negentiende eeuw in Engeland ontstonden. In deze periode waren er voor het eerst gewone burgers die zich gingen groeperen om zodoende druk uit te oefenen op de regering voor stemrecht, belastingverlaging en hogere lonen.⁴ Ze wilden een sociale verandering teweeg brengen. Het onderzoek van Tilly legde de basis voor meer onderzoeken naar sociale bewegingen. De wetenschapper heeft later talloze boeken en artikelen gepubliceerd waarin allerlei theorieën over de wisselwerking tussen sociale bewegingen en politieke instanties worden besproken.⁵ Tilly staat bekend als een van de eerste wetenschappers die sociologische theorieën toepaste op de geschiedschrijving.⁶ Ook introduceerde hij eind jaren zeventig als eerste zogenaamde 'repertoires' voor sociale bewegingen.⁷ Deze *repertoires* bevatten het geheel aan praktijken en kenmerken die vorm moesten geven aan sociale bewegingen.⁸ Hiermee heeft Tilly veel andere sociologische wetenschappers die in deze status quaestionis volgen, geïnspireerd.

Een andere bekende wetenschapper die onderzoek heeft verricht naar sociale bewegingen is William A. Gamson. Gamson, werkzaam als hoogleraar sociologie aan de Universiteit van Boston, heeft in de jaren negentig het boek *The Strategy of Social Protest* gepubliceerd. In dit boek zet hij zijn 'Social Movement Impact Theory' uiteen.⁹ Met deze theorie liep Gamson vooruit op de repertoires die Tilly had bedacht. Gamson zegt in de theorie dat sociale bewegingen nauwelijks succes boeken, als ze als

⁴ Charles Tilly, *Popular contention in Great Britain, 1758-1834* (Cambridge, Mass. 1979).

⁵ Charles Tilly en Sidney G. Tarrow, *Contentious politics* (Boulder, Colo. 2007).

⁶ Charles Tilly, *As sociology meets history* (New York 1981).

⁷ Charles Tilly, *Big structures, large processes, huge comparisons* (New York 1984).

⁸ Charles Tilly, *Repertoires and cycles of collective action* (Durham 1981).

⁹ William A. Gamson, *The strategy of social protest* (Homewood, Ill. 1975).; William Gamson en Bruce Fireman, *Utilitarian Logic in the Resource Mobilization Perspective* (University of Michigan 1977) 27-31.

enigste doel het afzetten van een ondemocratische machthebber hebben. Daarnaast stelt hij dat sociale bewegingen met een vredevol bureaucratisch karakter veel vaker succesvol zijn in het bereiken van hun doel, dan revolutionaire sociale bewegingen.¹⁰ Voor zijn sociologisch onderzoek heeft Gamson 52 sociale bewegingen in de Verenigde Staten onderzocht die vanaf eind negentiende eeuw tot halverwege de twintigste eeuw actief waren.

Gamson heeft in samenwerking met de socioloog Bruce Fireman een belangrijk onderzoek gepubliceerd over de voorwaarden van een collectieve actie van een sociale beweging. In hun sociologisch onderzoek beweren zij dat een sociale beweging alleen collectieve acties kan creëren, wanneer er tussen de leden van de beweging saamenhorigheid is.¹¹ Deze saamenhorigheid wordt gecreëerd wanneer de collectieve belangen van de groep overeenkomen met de individuele belangen van de afzonderlijke leden van de beweging. Meestal zijn de belangen gebaseerd op een gevoel van solidariteit dat zowel vanuit de gehele beweging als vanuit de individuele leden heerst. Die solidariteit moet vervolgens worden omgezet in een concreet programma voor de sociale beweging.¹²

Naast sociologen die zijn ingegaan op sociale bewegingen in het algemeen waren er ook sociologen die specifiek onderzoek deden naar nieuwe sociale bewegingen in de jaren zestig en zeventig. Steven Buechler, werkzaam aan de Minnesota State University, merkt in zijn sociologisch onderzoek bijvoorbeeld op dat het karakter van de ouderwetse marxistische bewegingen in de jaren zestig veranderde.¹³ Voorheen hadden deze bewegingen behoefte hadden aan zogenaamde "resources" (loon, stemrecht).¹⁴ De meeste groepen in West-Europa gingen hun aandacht nu echter op iets anders richten. De doelen waar ze voor streefden werden minder materialistisch, ze waren nu gericht op solidariteit met andere groepen die nog niet bereikt hadden wat zij zelf wel bereikt hadden.¹⁵ Er ontstonden solidariteitsbewegingen, waarbij het lot van de mensen in de derde wereld ineens belangrijk werd. De theorie van Buechler staat bekend als de 'New Social Movement theory'. Het vernieuwende aan zijn theorie was dus dat postmaterialistische doeleinden voortaan de aandacht kregen van de nieuwe sociale bewegingen.¹⁶

¹⁰ Gamson, *The strategy of social protest.*; William A. Gamson, *Power and discontent* (Homewood, Ill. 1981).; William Anthony Gamson, *A theory of coalition formation* (Indianapolis, Ind. 1983).

¹¹ Gamson en Fireman, *Utilitarian Logic in the Resource Mobilization Perspective*, 27-31.

¹² Ibidem, 27-31.

¹³ Steven Buechler, 'New Social Movement Theories', *The Sociological Quarterly* (1995) 441-464.

¹⁴ Steven M. Buechler, *Understanding social movements : theories from the Classical Era to the present* (Boulder, CO 2011).; Komitee Zuid-Afrika, *Twintig jaar Angola Comité* (Amsterdam 1982).

¹⁵ Steven M. Buechler, *Social movements in advanced capitalism : the political economy and cultural construction of social activism* (New York 2000).; Buechler, 'New Social Movement Theories', 441-464.; Hanspeter Kriesi, *New social movements in Western Europe : a comparative analysis* (Minneapolis 1995).

¹⁶ Buechler, 'New Social Movement Theories', 441-464.; Alan Scott, *Ideology and the new social movements* (London; Boston 1990).

Verschillende wetenschappers zijn verder ingegaan op deze nieuwe sociale bewegingen zoals hierboven gedefinieerd. Bijvoorbeeld de sociologen Dominique Wisler en Maco Giugni, beiden werkzaam aan de Universiteit van Genève. In hun onderzoek over het karakter van sociale bewegingen leggen zij de nadruk op de verbondenheid van de bewegingen met politieke of culturele instituties. De theorie die voortvloeide uit het onderzoek is de 'Social Movements and Institutional Selectivity'-theorie. Sociale bewegingen uit de jaren zestig en zeventig waren wel of niet verbonden aan instituties, en dit had gevolgen voor het karakter van de bewegingen.¹⁷ Bewegingen met een revolutionaire of rebelse doelstelling – bijvoorbeeld krakersbewegingen – waren meestal niet verbonden aan een institutie. Waren het solidariteits- en vredesbewegingen, dus in het algemeen vredige sociale bewegingen, dan waren ze meestal wel (gedeeltelijk) gelieerd aan politieke of culturele instituties.¹⁸ Lobbyen en het verspreiden van informatie was dan vaak de doelstelling. Wisler en Giugni lieten dus als een van de eerste zien dat er meerdere soorten nieuwe sociale bewegingen waren, en dat deze dus niet als uniform konden worden gezien.¹⁹

Wisler en Giugni hebben in hun onderzoek over het karakter van sociale bewegingen en hun verbondenheid met instituties de tabel hiernaast opgesteld. Hierin worden verschillende types van

	Identity	Action	Organizational Structure
Public interest groups	Universalistic	Lobbying	Formalized, non participatory
Voluntary associations	Universalistic	Service supply	Formalized, participatory
Citizens committees	Localistic	Protest	Participatory
Countercultural communities	Universalistic	Cultural production and protest	Participatory

sociale bewegingen gekenmerkt. Wisler en Giugni introduceren in deze tabel de Public Interest Groups (publieke belangengroep), Voluntary Associations (vrijwilligersorganisatie), Citizens Committees (burger comité voor het menselijk welzijn) en Countercultural Communities (protestbeweging).²⁰ Deze types sociale bewegingen zijn ingedeeld op basis van hun identiteit, acties en structuur.²¹ De kenmerken van de verschillende types sociale bewegingen kunnen helpen bij de analyse van het CKN. Ze geven het CKN een plek geven tussen andere bewegingen.

De theorieën van Gamson en Fireman, Buechler en Wisler en Giugni zijn interessant als het CKN in een wetenschappelijk perspectief wordt geanalyseerd. De theorie van Buechler vertelt ons meer over de veranderingen in het karakter van sociale bewegingen in de jaren zestig, en kan ons

¹⁷ Dominique Wisler en Marco Giugni, 'Social Movements and Institutional Selectivity', *Sociological Perspectives* 39 (1996) 85-109.

¹⁸ Marco Giugni, Doug McAdam en Charles Tilly, *From contention to democracy* (Lanham, Md. 1998) 218-248.

¹⁹ Wisler en Giugni, 'Social Movements and Institutional Selectivity', 85-109.

²⁰ Ibidem, 85-109.

²¹ Ibidem, 85-109.

helpen om de oorsprong van de solidariteitsbewegingen beter te begrijpen. De theorie van Wisler en Giugni legt de nadruk op de invloed van contacten met politieke of culturele instituties en het gevolg hiervan voor het karakter van een sociale beweging. Dit contact is van invloed geweest op hoeveel mogelijkheden een sociale beweging kreeg om zich te profileren en te mobiliseren. De theorie van Fireman en Gamson laat ons zien wat de voorwaarden zijn voor een goed functionerende sociale beweging, en wat de voorwaarden zijn voor een collectieve actie vanuit zo'n beweging. De drie theorieën leggen de nadruk op drie verschillende eigenschappen of voorwaarden, die alle drie op hun eigen manier belangrijk zijn bij het analyseren van sociale bewegingen. Met behulp van de drie eigenschappen zijn de structuur en de collectieve acties van het CKN geanalyseerd.

Sociale bewegingen in Nederland

In het vorige gedeelte zijn verschillende theorieën over sociale bewegingen besproken. Omdat het onderzoek zich zal focussen op het CKN, een Nederlandse sociale beweging, is het belangrijk om de Nederlandse sociale bewegingen in een breder contextueel perspectief te plaatsen. De Nederlandse samenleving en politiek hebben een grote rol gespeeld in de opkomst van sociale bewegingen, zo ook in de opkomst van het CKN.

Eind jaren zestig en begin jaren zeventig hadden partijen uit de linkerkant van het politieke spectrum hadden een groot gevoel van solidariteit met de rest van de wereld.²² Dit is volgens een historisch onderzoek van de Amerikaanse historicus James Kennedy, hoogleraar Nederlandse geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, te verklaren door het feit dat de Nederlandse overheid wilde dat Nederland een zogenaamd “Gidsland” werd voor andere landen.²³ Nederland moest er krachtiger naar streven om de wereldvrede te bevorderen. In eerste instantie was dit initiatief een ideaal van de progressief-katholieke Politieke Partij Radikalen (PPR), maar het ideaal werd later gedeeld met de andere partijen uit de linkerkant van het politieke spectrum. Met name de Partij van de Arbeid (PvdA) kon zich er goed in vinden. De linkse partijen waren dan ook van mening dat Nederland meer aandacht moest besteden aan ontwikkelingshulp in de derde wereld. De PPR en PvdA namen tussen 1973 en 1977 zitting in het kabinet-Den Uyl, samen met de partijen Democraten 66 (D66), Anti-Revolutionaire Partij (ARP) en Katholieke Volkspartij (KVP). Het zogenaamde ‘gidsland-ideaal’ werd in dit kabinet verder uitgewerkt door de toenmalige minister van Ontwikkelingssamenwerking Jan Pronk (PvdA). Volgens Kennedy kregen sociale bewegingen in de jaren zeventig dus voet aan de grond doordat Nederland als gidsland de wereldvrede wilde bevorderen, en doordat de politieke elite hier breed op inzette.²⁴ De solidaire streefpunten van de bewegingen en de politiek kwamen destijds met elkaar overeen. De politieke elite wilde de sociale bewegingen sturen door hen de mogelijkheid te geven om vredige protestacties te houden. In andere landen, zoals Frankrijk, werden zulke protesten juist neergeslagen door de overheid.²⁵

James Kennedy geeft aan dat de politieke elite een actieve rol heeft gespeeld in de ruimte die sociale bewegingen kregen. Hans Righart, historicus en voormalig hoogleraar politieke geschiedenis aan de Universiteit van Utrecht, heeft hier een andere mening over. Hij legt de oorzaak voor de opkomst van nieuwe sociale bewegingen juist bij de bevolking van Nederland. De vooroorlogse generatie en de babyboomgeneratie kwamen in de jaren zestig en zeventig met elkaar in een

²² Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw : Nederland in de jaren zestig*, 77-81.

²³ Ibidem, 77-81.

²⁴ Ibidem, 18-19.

²⁵ Ibidem, 21.

generatieconflict terecht.²⁶ De babyboomgeneratie wilde zich afzetten tegen de vooroorlogse generatie, waardoor er sociale bewegingen – zoals de jongerenbewegingen – ontstonden, die modernisering nastreefden. De vooroorlogse generatie reageerde hierop door de jongerenbewegingen de ruimte te geven voor deze modernisatie.²⁷ Waar James Kennedy een top-downbenadering hanteert door te stellen dat de politieke elite de opkomst van sociale bewegingen stuurde, doet Hans Righart het tegenovergestelde. De politieke elite zou volgens Righart een passieve rol hebben gespeeld.²⁸

Naast dit debat is het ook belangrijk dat er een specifieke beeld wordt neergezet van sociale bewegingen uit deze periode. Het is dan ook van toegevoegde waarde om aandacht te besteden aan studies hierover. Rimko van der Maar, historicus aan de Universiteit van Amsterdam, heeft onderzoek gedaan naar sociale bewegingen in de jaren zeventig in Nederland. Hij vertelt daarin over hoe het imago van de Verenigde Staten onder de Nederlandse bevolking veranderde gedurende de Vietnamoorlog. Verschillende Vietnambewegingen organiseerden bijvoorbeeld protestacties, waarvan de toenemende intensiteit aangaf dat de Verenigde Staten veel steun voor zijn beleid verloor.²⁹

Het onderzoek van Van der Maar geeft ons meer inzicht over sociale bewegingen in de jaren zestig en zeventig, en kan ons zodoende helpen om het CKN beter te begrijpen. In zijn onderzoek worden Nederlandse sociale bewegingen gekenmerkt als bewegingen die veelvuldig protestacties organiseerden. Ze hielden bijvoorbeeld inzamelingsacties, en gaven regelmatig krantjes of bulletins uit. De babyboomgeneratie vormde de kern.³⁰ De bewegingen hadden een groot gevoel van solidariteit met de derde wereld en waren relatief socialistisch en revolutionair van aard.

De Vietnambewegingen konden met hun acties weinig invloed uitoefenen op de overheid. Dit kwam, volgens Van der Maar, doordat de meeste ministers de Vietnamoorlog steunde.³¹ De belangrijkste partij die zich openlijk uitsprak tegen de oorlog was de PvdA, maar deze zat gedurende de gehele Vietnamoorlog in de oppositie. Ze kon daarom weinig inbrengen tegen het besluit van de regering om de oorlog te blijven steunen. Daarnaast hadden de Vietnambewegingen sowieso al weinig draagkracht bij de regering, omdat ze überhaupt niet gelieerd waren aan politieke partijen.

²⁶ Hans Righart, *De eindeloze jaren zestig : geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 1995) 26-31.

²⁷ Ibidem, 26-31.

²⁸ Righart, *De eindeloze jaren zestig : geschiedenis van een generatieconflict*, 26-31.

²⁹ Maar, *Welterusten mijnheer de president*, 51-58.; Rimko van der Maar, 'De Nederlandse Vietnam-beweging, 1965-1973', *Leeuw en draak : vier eeuwen Nederland en Vietnam* (2007) 193-212.; R. van der Maar, 'De Nederlandse regering en de Amerikaanse interventie in Vietnam, 1965-1973', *Tijdschrift voor geschiedenis* 117 (2004) 338-360.; R. van der Maar, 'Liever een uur stilte voor de slachtoffers : Vietnam in de Nederlandse politiek', *Spiegel historicael : maandblad voor geschiedenis en archeologie* 39 (2004) 492-499.

³⁰ Maar, *Welterusten mijnheer de president*, 51-58.

³¹ Ibidem, 58-67.

Het debat tussen Kennedy en Righart laten ons iets zien over de opkomst van sociale bewegingen in Nederland en de rol van de politieke elite. Van der Maar toont ons vervolgens hoe zo'n sociale beweging precies in elkaar zat. De babyboomgeneratie is heel belangrijk geweest voor deze bewegingen, en de bewegingen kenmerkten zich voornamelijk door informatie te verspreiden en inzamelingsacties te houden. Het politieke draagvlak was van cruciaal belang voor een sociale beweging.

Chilibewegingen

Hiervoor zijn studies over sociale bewegingen in het algemeen behandeld. Er zijn wetenschappelijke theorieën over deze bewegingen aangehaald, en de maatschappelijke en politieke context van sociale bewegingen in Nederland is behandeld. Omdat het CKN een beweging is die streefde naar solidariteit met Chili, zal in dit deel van de status quaestionis specifieker worden ingegaan op Chilibewegingen op internationaal niveau. Deze informatie zet de idealen en streefpunten van het CKN in een breder, internationaler perspectief.

Wetenschappelijke literatuur toont aan dat er begin jaren zeventig in het buitenland solidariteitsbewegingen ontstonden die zich solidair verklaarden met Chili. In een historisch onderzoek van Kim Christiaens, postdoctoraal onderzoek aan de Universiteit van Leuven, komt naar voren dat dit op verschillende manieren binnen Europa gebeurde in Engeland, West-Duitsland, Zwitserland, Frankrijk, België, Italië, Finland, Oost-Duitsland, Hongarije en de Sovjet-Unie.³² In de literatuur van Christiaens worden de solidariteitsbewegingen met Chili gedefinieerd als steunbewegingen voor Allende. Ze werden al enkele jaren vóór de coup van Pinochet opgericht en waren in eerste instantie ontstaan om de democratische weg van Allende naar het socialisme te steunen.³³ De solidariteitsbewegingen hadden over het algemeen een gematigde socialistische of sociaaldemocratische insteek, en streefden solidariteit met de derde wereld na. Deze informatie is zeer relevant voor het onderzoek. Als de these overeenkomt met de analyse van het CKN is deze laatste dus geen uitzondering op de andere internationale Chilibewegingen.

Christiaens definieert de Chilibewegingen als bewegingen die als taak hadden bekendheid en sympathie te verwerven voor de situatie in Chili tijdens het presidentschap van Allende. Door bulletins of krantjes uit te brengen en inzamelingsacties te houden, hoopten zij dat meer mensen v voor solidariteit met Allende zouden kiezen.³⁴ In 1973 pleegde Pinochet een staatsgreep, waarbij Allende om het leven kwam. Daardoor kwam er ook een eind aan de socialistische hervormingen van Allende. Ook na de coup van Pinochet organiseerden de Chilibewegingen echter nog lange tijd manifestaties en bijeenkomsten, omdat er veel verontwaardiging was over de terreur van het nieuwe regime.³⁵ Tijdens de babyboomgeneratie van de jaren zeventig waren linksgeoriënteerde jongeren zeer ontvankelijk voor de derde wereldidealen. Er was veel bewondering voor wereldverbetering. Zodoende lukte het de Chilibewegingen om de steun voor hun idealen vast te houden. Ook boycotacties, waarbij bepaalde

³² Kim Christiaens, *European solidarity with Chile, 1970s-1980s* (Frankfurt am Main 2014) 76-104.; Jessica Stites Mor, *Human rights and transnational solidarity in Cold War Latin America* (Madison, Wis. 2013) 187-196.

³³ Christiaens, *European solidarity with Chile, 1970s-1980s*, 123-152.

³⁴ *Ibidem*, 76-104.

³⁵ *Ibidem*, 123-152.

producten uit Chili – zoals fruit – werden geweigerd, zouden er later voor zorgen dat Chili een actueel onderwerp bleef.³⁶ Ook deze laatste constatering is relevant voor het onderzoek indien er zich eenzelfde ontwikkeling heeft voorgedaan bij het CKN.

Margaret Power, een historicus aan de Universiteit van Illinois en gespecialiseerd in Latijns-Amerika, heeft een artikel geschreven over de solidariteit met Chili in Amerika. Ook in de Verenigde Staten kwamen Chilibewegingen op. Hier waren de bewegingen erg verontwaardigd over het feit dat hun overheid Pinochet, via de CIA, had geholpen om aan de macht te komen.³⁷ Daarnaast zouden de Verenigde Staten tijdens het regime van Pinochet een van de grootste bondgenoten worden van Chili, waar de bewegingen het natuurlijk ook niet mee eens waren.³⁸ De bewegingen in de Verenigde Staten toonden over het algemeen dezelfde kenmerken als de Europese Chilibewegingen. In verhouding met de Europese Chilibeweging hadden de Amerikaanse Chilibewegingen echter relatief weinig draagvlak onder de Amerikaanse bevolking.

Christiaens en Power hebben aangetoond dat Chilibewegingen zich op internationaal vlak kenmerkten door hun onvoorwaardelijke steun aan Salvador Allende. Door informatie te verspreiden en inzamelingsacties te houden, hebben zij de solidariteit met Chili vast kunnen houden tot ver na de val van Allende. Wellicht zijn de besproken kenmerken van de bewegingen ook van toepassing op het CKN.

³⁶ Margaret Power, 'The U.S. Movement in Solidarity with Chile in the 1970s', *Latin American Perspectives* 36 (2009) 46-66.

³⁷ Carlos Huneeus, *The Pinochet regime* (Boulder, Colorado 2007) 271-289.; Power, 'The U.S. Movement in Solidarity with Chile in the 1970s', 46-66.

³⁸ Paul E. Sigmund, *The United States and democracy in Chile* (Baltimore 1993) 38-51.; Power, 'The U.S. Movement in Solidarity with Chile in the 1970s', 46-66.

Nederland en Chili

Er is al verteld over de Nederlandse samenleving en politieke sfeer eind jaren zestig en in de jaren zeventig. Er is echter nog niet specifiek gekeken naar de houding die de Nederlandse overheid aannam ten opzichte van Chili. Zowel de houding van de Nederlandse overheid ten opzichte van Chili vóór en na de val van Salvador Allende zijn van belang om iets te kunnen zeggen over de ruimte die het CKN kreeg van de Nederlandse overheid. Tijdens de machtswisseling in Chili regeerde in Nederland het kabinet-Den Uyl (1973-1977). Er is veel onderzoek gedaan naar de politieke situatie in Nederland destijds, en naar welke impact deze heeft gehad op de ontwikkelingssamenwerking met Chili. De studies naar het progressieve klimaat binnen de Nederlandse overheid in die tijd zijn veelal historisch en politicologisch.

Om te beginnen is er veel historisch onderzoek verricht naar het kabinet-Den Uyl. In een van deze onderzoeken wordt duidelijk dat leden van het kabinet de straat opgingen na de val van de regering van Salvador Allende op 11 september 1973. Verschillende ministers van onder meer de PvdA, de KVP en D66 protesteerden samen met de sociale bewegingen om hun solidariteit met Salvador Allende te tonen. Volgens onderzoek van de historici Jac Bosmans en Alexander van Kessel, wilde de regering zo diens afkeer voor de staatsgreep van Pinochet duidelijk maken.³⁹ Desondanks wordt er in een biografisch onderzoek over Joop den Uyl gezegd dat door het kabinet werd besloten om de ontwikkelingshulp aan Chili niet meteen stop te zetten.⁴⁰

Het kabinet-Den Uyl staat symbool voor de heersende linkse en progressieve opinie in Nederland aan het begin van de jaren zeventig. Dat wordt beweerd in een historische studie uit 2012 van Duco Hellema, hoogleraar Geschiedenis van de Internationale Betrekkingen aan de Universiteit van Utrecht. Hellema heeft onderzoek gedaan naar de positie van Nederland in de wereldpolitiek, en dan met name in de jaren zeventig.⁴¹ Er is dan wel geen specifiek onderzoek gedaan naar de betrokkenheid van de Nederlandse overheid bij de overheid in Chili, maar wel naar de buitenlandpolitiek van Nederland in de jaren zeventig. In een van de historische studies van Hellema komt naar voren dat er vanuit de toenmalig minister van Ontwikkelingssamenwerking, Jan Pronk, veel

³⁹ J. Bosmans en Alexander van Kessel, *Parlementaire geschiedenis van Nederland* (Amsterdam 2011) 189-201.; P. Bootsma en W. Breedveld, *De Verbeelding aan de macht - Het Kabinet-Den Uyl 1973-1977* (Den Haag 1999) 121-124.

⁴⁰ Anet Bleich, *Joop Den Uyl 1919-1987 : dromer en doordouwer* (Amsterdam 2008) 145-149.; Jan Joost Lindner, *Het tweede kabinet-Den Uyl : linkse idealen en mislukkingen* (Amsterdam 2003) 178-182.

⁴¹ Duco Hellema, *Nederland en de jaren zeventig* (Amsterdam 2012) 20-24.; D. Hellema, *Neutraliteit & vrijhandel: de geschiedenis van de Nederlandse buitenlandse betrekkingen* (Utrecht 2001) 36-40.

ontwikkelingshulp aan Chili werd geboden tijdens de regeerperiode van Salvador Allende.⁴² De regering van Allende wilde namelijk veel aandacht besteden aan de sociale zekerheid in Chili, en dit sloot aan bij de progressieve idealen van de Nederlandse overheid. De Nederlandse overheid hechtte veel waarde aan mensenrechten.

Peter Malcontent, eveneens een historicus, gaat hier verder op in met zijn onderzoek naar de betrokkenheid van Nederland met de mensenrechten in de derde wereld, waar Chili ook onder valt. Malcontent toont aan dat Chili in de jaren zeventig een zogenaamd "concentrateland" was voor Nederland. Dat houdt in dat het land prioriteit had met betrekking tot de Nederlandse buitenlandse ontwikkelingshulp.⁴³ Zoals hierboven al beschreven, toonde Nederland veel sympathie voor de sociaaldemocratische hervormingen in Chili. Dit kwam ook door het feit dat Allende veel aandacht had voor mensenrechten.⁴⁴ Na de val van Allende rondde de Nederlandse overheid de bouwprojecten die nog niet waren voltooid eerst af, voordat de ontwikkelingshulp werd stopgezet.

De staatsgreep in Chili vond plaats tijdens de regeerperiode van het kabinet-Den Uyl. Tijdens de regeerperiode van Salvador Allende zou het kabinet-Den Uyl, met de progressieve idealen in het achterhoofd, veel ontwikkelingshulp aan Chili gegeven hebben. Deze ontwikkelingshulp werd niet meteen stopgezet toen Pinochet aan de macht kwam. Onderzoek laat dus zien dat de Nederlandse overheid positief was over het Chili van Allende. De politieke steun voor Chili is zeer zeker van belang geweest voor de draagkracht die het CKN van de overheid kreeg.

⁴² Duco Hellema, *Nederland in de wereld : de buitenlandse politiek van Nederland* (Houten 2014) 46-47.; Jan de Kievid e.a., *40 jaar, 40 verhalen: Chileense vluchtelingen en solidariteit* (Amsterdam 2013) 40-43.; Bosmans en Kessel, *Parlementaire geschiedenis van Nederland*, 189-201.

⁴³ Karel van IJken, *De historische betrekkingen tussen Nederland en Chili sinds de 16e eeuw* (Den Haag 1994).; Peter Malcontent, *Nederland en de mensenrechten in de Derde Wereld 1973-1981* (Hilversum 1996).

⁴⁴ Peter Malcontent, *Op kruistocht in de derde wereld : de reacties van de Nederlandse regering op ernstige en stelselmatige schendingen van fundamentele mensenrechten in ontwikkelingslanden 1973-1981* (Hilversum 1998) 30-38.; Hellema, *Nederland en de jaren zeventig*, 20-28.

Verantwoording onderzoek en methode

De hoofdvraag voor het onderzoek is: ‘Wat was het Chili Komitee Nederland voor een sociale beweging, en hoe verhoudt deze zich tot theorieën over sociale bewegingen?’ In de status quaestionis zijn wetenschappelijke theorieën over sociale bewegingen besproken. Met name de theorieën van Gamson en Fireman, Buechler en Wisler en Giugni zijn erg interessant als het CKN in een wetenschappelijk perspectief geanalyseerd moet worden. In dit onderzoek zullen het ontstaan, de structuur en de collectieve acties van het CKN geanalyseerd worden om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden.

De onderzoeksvraag wordt in delen beantwoord. In het eerste hoofdstuk worden de opkomst van de solidariteit met Chili en de oprichting van het CKN geanalyseerd aan de hand van de ‘New Social Movements’-theorie van Buechler. Hierbij is de deelvraag ‘Op welke manier past de ‘New Social Movements’-theorie bij de opkomst van de solidariteit met Chili in Nederland?’ geformuleerd. In het tweede hoofdstuk worden de structuur en de streefpunten van het CKN geanalyseerd aan de hand van de ‘Social Movements and Institutional Selectivity’-theorie van Wisler en Giugni. Voor dit hoofdstuk is de deelvraag ‘Op welke manier past de ‘Social Movement and Institutional Selectivity’-theorie bij de structuur van het Chili Komitee Nederland?’ opgesteld. In het derde en laatste hoofdstuk worden de boycotacties van het CKN geanalyseerd. Hiervoor zal de ‘Collective Action’-theorie van Gamson en Fireman gebruikt worden. De deelvraag die in het hoofdstuk beantwoord wordt, is: ‘Op welke manier past de ‘Collective Action’-theorie bij het actierepertoire van het Chili Komitee Nederland?’

Voor het onderzoek zal het archiefmateriaal van het CKN bekeken worden. Eerst wordt de oorsprong van de Nederlandse solidariteit met Chili en de rol die het CKN hierbij speelde, behandeld. Vervolgens worden de structuur, streefpunten, politieke speelruimte en verbondenheid met instituties van het CKN geanalyseerd. Tot slot wordt er gekeken naar de protest- en boycotacties van het CKN. De drie bovenstaande aspecten van het CKN worden geanalyseerd aan de hand van de in de status quaestionis genoemde wetenschappelijk theorieën over sociale bewegingen. Dit is de methode van het onderzoek.

Het doel van het onderzoek is om de theorieën over sociale bewegingen toe te passen op het CKN, zodat het CKN beter geanalyseerd en begrepen kan worden. We kunnen het CKN zo een plaats geven binnen de theorieën over sociale bewegingen. Tijdens de analyse zal gewerkt worden met de primaire bronnen van het CKN. Het CKN wordt ook geanalyseerd op basis van de kenmerken van sociale bewegingen die naar voren komen in de tabel van Wisler en Giugni. Aan de hand van een historische analyse wordt het specifieke karakter van het CKN inzichtelijk en begrijpelijk gemaakt. De informatie over het CKN is voornamelijk verkregen vanuit het archief van het CKN in het IISG in

Amsterdam. Dit archiefmateriaal is een cruciaal onderdeel van de literatuur die wordt gebruikt in het onderzoek. Uiteraard wordt de literatuur uit de status quaestionis ook gebruikt.

Hoofdstuk 1: Opkomst van de solidariteit met Chili en de 'New Social Movements'-theorie

In dit hoofdstuk wordt aangetoond dat de 'New Social Movements'-theorie van de socioloog Buechler toepasbaar is op het CKN en op de opkomst van de solidariteit met Chili. In de theorie wordt gezegd dat het karakter van sociale bewegingen eind jaren zestig veranderde.⁴⁵ Streefpunten van sociale bewegingen werden minder materialistisch. Waar eerst hogere lonen en stemrecht bijvoorbeeld streefpunten waren, werd nu het streven naar gelijkheid belangrijk. Om een goed beeld te krijgen van de situatie wordt eerst een historisch kader van de situatie in Chili en de internationale reacties daarop geschetst.

Linksgeoriënteerde groepen en bewondering voor het socialisme en de derde wereld

Toen in 1970 tot verbazing van het buitenland de socialist Salvador Allende als president van Chili werd verkozen, leidde dit met name in Nederland onder de meer linksgeoriënteerde groepen tot positieve reacties. De groepen toonden veel waardering en sympathie voor Allende, omdat hij de armoede in Chili wilde bestrijden. Dit wilde hij doen met behulp van socialistische hervormingen.⁴⁶ Veel banken werden eigendom van de staat, en ook werd inkomensnivellering nagestreefd. Het project van Allende werd door de meeste Nederlandse kranten als zeer positief beschreven.⁴⁷ Chili werd gezien als een stabiel democratisch Zuid-Amerikaans land.

In het Nederland van de jaren zeventig behoorden linksgeoriënteerde groepen, zoals sociale bewegingen, tot het normale straatbeeld. Het waren groepen die hun solidariteit met de bevolking van derde wereldlanden kenbaar maakten. Ze sympathiseerden met socialistische of communistische landen. Ook ergerden ze zich eraan dat de Verenigde Staten bepaalde regimes in de derde wereld steunden, dit heet anti-amerikanisme. De groepen bestonden vooral uit jongeren van de babyboomgeneratie.⁴⁸

Er ontstonden ook verschillende linksgeoriënteerde groepen die zich begin jaren zeventig solidair verklaarden met Chili. Nadat er in de jaren zestig sociale bewegingen ontstonden die zich tegen

⁴⁵ Buechler, 'New Social Movement Theories', 441-464.

⁴⁶ Lester A. Sobel, *Chile & Allende* (New York 1974) 124-138.; James D. Cockcroft en Jane Canning, *Salvador Allende reader: Chile's voice of democracy* (Melbourne, Vic., Australia; New York 2000) 148-163.; Philip J. O'Brien, *Allende's Chile* (New York 1976) 83-96.

⁴⁷ Oscar Catalán Aravena en Andre Gunder Frank, *Chili onder Pinochet: een latijnsamerikaans volk in gijzeling* (Amsterdam; Den Haag 1984) 151-172.; Beerends, *Weg met Pinochet: een kwart eeuw solidariteit met Chili*, 107-108.; Archief Chili Komitee Nederland: *Persberichten over de hervormingen in Chili, uitgebracht door het CKN, 1973-1976*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

⁴⁸ Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw: Nederland in de jaren zestig*, 68-76.; Righart, *De eindeloze jaren zestig: geschiedenis van een generatieconflict*, 18-36.

de oorlog in Vietnam keerden, werd nu dus ook Chili een van de landen waar de aandacht naar uitging. De Chilibewegingen werden in eerste instantie opgericht om steun uit te spreken voor de socialistische hervormingen van president Salvador Allende. Volgens de bewegingen toonde Salvador Allende met zijn hervormingspolitiek namelijk aan dat het mogelijk was om de wereld te veranderen.⁴⁹ De solidariteitsbewegingen met Chili werden geïnspireerd door de politiek van Allende. Een aantal van hen zag hierin dan ook een ideaal voorbeeld voor de Nederlandse overheid. De 'New Social Movements'-theorie van Buechler is op dit proces toepasbaar. Zoals de theorie van Buechler laat zien, richtten de sociale bewegingen zich vanaf de jaren zeventig niet meer op stemrecht en loonsverhoging maar op het uitten van solidariteit.⁵⁰ In het geval van de Chilibewegingen spraken ze hun steun uit voor het nieuwe socialistische Chili. De verandering in dit derde wereldland, die de welvaart in het land zou doen stijgen, kreeg grote aandacht van de babyboomgeneratie. Doordat het ideaal van de Chilibewegingen dus postmaterialistisch was, voldoet het aan de kenmerken die in de theorie van Buechler aan bod komen.⁵¹

⁴⁹ Catalán Aravena en Gunder Frank, *Chili onder Pinochet: een latijnsamerikaans volk in gijzeling*, 21-29.

⁵⁰ Buechler, 'New Social Movement Theories', 441-464.

⁵¹ *Ibidem*, 441-464.

Hoofdstuk 2: Het Chili Komitee Nederland en de ‘Social Movement and Institutional Selectivity’-theorie

In dit hoofdstuk wordt de ontwikkeling en de structuur van het CKN geanalyseerd. Dit wordt gedaan aan de hand van de ‘Social Movement and Institutional Selectivity’-theorie van de sociologen Wisler en Giugni.⁵² Kortgezegd houdt hun theorie in dat vredige sociale bewegingen meer draagvlak kunnen creëren dan revolutionaire sociale bewegingen. Het is voor vredige sociale bewegingen ook gemakkelijker om steun verwerven bij politieke of culturele instituties. Ze waren dan ook vaak gelieerd aan dergelijke instituties. In dit hoofdstuk wordt aangetoond dat de theorie van Wisler en Giugni toepasbaar is op het CKN. Om een goed beeld te krijgen van de politieke ontwikkelingen omtrent Chili, wordt er eerst een historische context geschetst. De ontwikkelingen staan in het teken van de eerste formele contacten vanuit de Nederlandse overheid met President Allende.

2.1 Wereldhandelsconferentie 1972 in Santiago: sympathie voor Allende vanuit PvdA

Nederland maakte formeel voor het eerst kennis met Salvador Allende op de wereldhandelsconferentie van mei 1972 in Chili.⁵³ Dit komt onder meer naar voren in een onderzoek van Hans Beerends. Beerends, socioloog, activist en deskundige op het gebied van ontwikkelingssamenwerking met de derde wereld, heeft een onderzoek gepubliceerd dat betrekking heeft op de rol van de verschillende Chilibewegingen in Nederland.⁵⁴ Vanwege zijn achtergrond als activist kunnen de onderzoeken van Beerends alleen als ‘normale’ bron gebruikt worden, en niet als wetenschappelijke bron. Dit geldt ook voor de onderzoeken van Jan de Kievid, een activist die in het verleden betrokken was bij het CKN.⁵⁵ In dit onderzoek is de informatie uit hun onderzoeken eerst naast de bronnen uit het archief van het CKN gelegd om de betrouwbaarheid ervan te controleren.

Vanuit Nederland vertrok er een delegatie naar de wereldhandelsconferentie die bestond uit activisten, economen, journalisten en politici. De belangrijkste hiervan zijn Piet Reckman, Jan Pronk

⁵² Wisler en Giugni, 'Social Movements and Institutional Selectivity', 85-109.

⁵³ Archief Chili Komitee Nederland: *Kopieën en knipsels van artikelen, verslagen en gepubliceerde onderzoeken over de economische situatie in Chili, 1973-1993*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam; Beerends, *Weg met Pinochet: een kwart eeuw solidariteit met Chili*, 28-33.; Catalán Aravena en Gunder Frank, *Chili onder Pinochet: een latijnsamerikaans volk in gijzeling*, 45-48.

⁵⁴ Beerends, *Weg met Pinochet: een kwart eeuw solidariteit met Chili*.

⁵⁵ Jan de Kievid, *Chili in verzet tegen Pinochet: de ontwikkelingen sinds 1983* (Amsterdam 1986).; Jan de Kievid, *Nee tegen Pinochet: Chileense diktatuur zoekt democratisch jasje* (Amsterdam 1989).; Jan de Kievid, *Brood, werk, gerechtigheid en vrijheid: Chili tussen dictatuur en democratie* (Amsterdam 1993).; Jan de Kievid en CKN, *Latijns Amerika: democratisering, solidariteit: De Chileense uitdaging: de overgang naar democratie en het perspectief van de sociale bewegingen in Chili* (Amsterdam 1990).; Jan de Kievid, Elvira Willems en CKN, *Mensenrechten in Chili* (Amsterdam 1988).; Kievid e.a., *40 jaar, 40 verhalen: Chileense vluchtelingen en solidariteit*.

en Joop den Uyl, die namens de PvdA naar Chili vertrokken. De Nederlandse delegatie bracht onder andere bezoeken aan de Chileense sloppenwijken, en bouwden belangrijke contacten op met Chileense politici, waaronder Allende zelf. De situatie in Chili maakte grote indruk op Reckman, Pronk en Den Uyl.⁵⁶ De Nederlandse journalisten brachten verslag uit, en de situatie in Chili, waar ondanks de socialistische hervormingen van Allende nog steeds veel armoede heerste, werd op deze manier kenbaar gemaakt aan het Nederlandse publiek.⁵⁷

Enkele maanden na afloop van de wereldhandelsconferentie ontstond er in Chili veel tegenstand tegen de hervormingen van Allende. De socialistische hervormingen hadden namelijk nadelige gevolgen voor de Chileense economie en dit leidde tot frustratie bij verschillende groepen arbeiders, die massaal in staking gingen.⁵⁸ Ook ontstonden er massademonstraties die zich tegen de hervormingspolitiek van Allende keerden. Vanuit Nederland namen de zorgen toe over de situatie in Chili. Chili had dankzij de Wereldhandelsconferentie inmiddels veel bekendheid verworven in Nederland. In verschillende grote steden werden lokale Chili-Komitees opgericht.⁵⁹ Dit waren kleine solidariteitsbewegingen die zich solidair verklaarden met Allende en zijn regering en hen op allerlei mogelijke manieren probeerden te steunen.⁶⁰

Wat belangrijk is voor het ontstaan van het CKN is dat de zorgen over de onstabiele situatie in Chili ook vanuit de PvdA toenamen. De PvdA organiseerde verschillende acties voor Chili, zoals de “Ik werk voor Chili”-campagne, waarbij mensen geld konden doneren dat ten goede moest komen aan de armoede in Chili.⁶¹ Deze campagne had echter niet veel succes. De partij ging dan ook op zoek naar een andere mogelijkheid om politieke en financiële steun te geven aan Chili. Binnen de Latijns-Amerikawerkgroep van de PvdA werd er gekeken naar een mogelijk comité dat moest zorgen voor informatieverstrekking over de situatie in Chili. PvdA-kamerlid Jan Pronk speelde een grote rol in de totstandkoming van het voorlopige CKN. Hij nam een sturende rol in. Samen met de journalisten Max

⁵⁶ Catalán Aravena en Gunder Frank, *Chili onder Pinochet: een latijnsamerikaans volk in gijzeling*, 47-53.; Beerends, *Weg met Pinochet: een kwart eeuw solidariteit met Chili*.; Archief Chili Komitee Nederland: *Persberichten over de hervormingen in Chili, uitgebracht door het CKN, 1973-1976*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

⁵⁷ Archief Chili Komitee Nederland: *Persberichten over de hervormingen in Chili, uitgebracht door het CKN, 1973-1976*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

⁵⁸ Archief Chili Komitee Nederland: *Kopieën en knipsels van artikelen, verslagen en gepubliceerde onderzoeken over de economische situatie in Chili, 1973-1993*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

⁵⁹ Beerends, *Weg met Pinochet: een kwart eeuw solidariteit met Chili*, 30-36.; Catalán Aravena en Gunder Frank, *Chili onder Pinochet: een latijnsamerikaans volk in gijzeling*, 51-58.

⁶⁰ Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende de Chilikrant en het Chili-Bulletin, 1973-1988*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

⁶¹ Archief Chili Komitee Nederland: *Plan van door het CKN uit te voeren activiteiten, betreffende ondersteuning Chileense bevolking, 1975*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.; Beerends, *Weg met Pinochet: een kwart eeuw solidariteit met Chili*, 28-36.; Catalán Aravena en Gunder Frank, *Chili onder Pinochet: een latijnsamerikaans volk in gijzeling*, 56-69.

Arian, Jacques Meulmeester en Jan Joost Teunissen en nog wat minder bekende activisten zorgde hij voor bekendheid van de situatie in Chili.⁶² Ze deden hun best om bij de Nederlandse bevolking steun te verwerven voor de regering van Salvador Allende. Op dit aspect van het CKN is de 'Social Movement and Institutional Selectivity'-theorie van Wisler en Giugni toepasbaar. Het CKN was namelijk een initiatief vanuit de PvdA, en is daarmee dus gelieerd aan een politieke institutie. Volgens de theorie van Wisler en Giugni zou het CKN zodoende een vredige sociale beweging moeten zijn.⁶³ De doelstellingen, het zorgen voor bekendheid wat betreft de situatie in Chili en het verwerven van steun voor Allende, zijn kenmerken die horen bij een vredige sociale beweging.⁶⁴ Naast het comité voor Chili ontstonden in deze periode ook een Angola Komitee en een Zuid-Afrika Komitee.⁶⁵ Ook deze comités werden vanuit de PvdA aangestuurd. Nog later ontstonden ook het El Salvador Komitee, het Uruguay Komitee en het Guatemala Komitee. Het doel van deze comités was om herstel van de democratie in deze landen te bevorderen.

Het CKN werd opgericht in het najaar van 1972, en had vanwege de banden met de PvdA vanaf het begin een over het algemeen sociaaldemocratische insteek. Het hoofdkantoor van het CKN was gevestigd in een kantorencomplex voor actiegroepen in de Minhassastraat in Amsterdam. De eerder genoemde Pronk, Arian, Meulmeester en Teunissen vormden in de eerste jaren de kern.

Het doel van het CKN was om mensen te enthousiasmeren voor de socialistische regering van Allende.⁶⁶ Daarnaast probeerde het CKN te lobbyen bij vakbonden en politieke instanties, om zodoende meer bekendheid en steun te verwerven voor de situatie in Chili. Het CKN was niet de enige Chilibeweging die dit deed, dit gebeurde op internationaal niveau.⁶⁷ Daarnaast gaf het CKN, net zoals de Chilibewegingen uit andere landen, blaadjes en krantjes uit. In het zogenaamde Chili-Bulletin spraken leden van het CKN over hun positieve ervaringen in Chili.⁶⁸ Het CKN hield ook inzamelingsacties die ten goede moesten komen aan de armoedige situatie waarin de Chileense economie verkeerde. Het haalde zijn inkomsten uit subsidies die het kreeg van het NCO, de Nationale Commissie Ontwikkelingsstrategie.⁶⁹ Ook op dit aspect valt de theorie van Wisler en Giugni toe te passen op het

⁶² Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende de Chilikrant en het Chili-Bulletin, 1973-1988*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.; Beerends, *Weg met Pinochet: een kwart eeuw solidariteit met Chili*, 34-39.

⁶³ Wisler en Giugni, 'Social Movements and Institutional Selectivity', 85-109.

⁶⁴ Ibidem, 85-109.; Archief Chili Komitee Nederland: *Plan van door het CKN uit te voeren activiteiten, betreffende ondersteuning Chileense bevolking, 1975*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

⁶⁵ Zuid-Afrika, *Twintig jaar Angola Comité*.

⁶⁶ Archief Chili Komitee Nederland: *Plan van door het CKN uit te voeren activiteiten, betreffende ondersteuning Chileense bevolking, 1975*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

⁶⁷ Christiaens, *European solidarity with Chile, 1970s-1980s*, 85-114.

⁶⁸ Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende de Chilikrant en het Chili-Bulletin, 1973-1988*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

⁶⁹ Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende de NCO-subsidiëring, 1973-1990*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

KKN. Inzamelingsacties, het lobbyen en het zorgen voor bekendheid voor de situatie in Chili zijn vreedzame acties.⁷⁰ Daarnaast was het KKN verbonden aan het NCO, een institutie voor ontwikkelingshulp. Het KKN had als vredige sociale beweging dus goede netwerken opgebouwd met politieke en culturele instanties.

2.2 11 september 1973: hergroepering na staatsgreep Pinochet en onderscheid tussen de Chilibewegingen

Vanwege de val van Salvador Allende op 11 september 1973 moest er veel veranderd worden in de doelstellingen van het KKN. Met de staatsgreep van generaal Pinochet kwam namelijk een eind aan de socialistische hervormingen in Chili.⁷¹ En het werd lastig om de steun voor deze hervormingen te behouden, terwijl deze er niet meer waren. De verandering van de machtsverhoudingen in Chili zorgde in eerste instantie voor complete chaos bij het KKN. De situatie in Chili was immers volledig geëscaleerd. In de eerste dagen na de staatsgreep organiseerde het KKN in samenwerking met een andere Chilibeweging, Sjaloom, massademonstraties.⁷² Duizenden mensen gingen de straten op om te protesteren tegen de coup van Pinochet en om hun steun te betuigen aan de nabestaanden van Allende.

Daarmee was het echter nog lang niet gedaan voor het KKN. Het KKN nodigde lokale Chilibewegingen uit om op 21 september 1973 in Utrecht bijeen te komen voor een landelijk overleg. Het doel was om een gezamenlijk plan te bedenken over hoe de solidariteit met Chili moest worden voortgezet nu Allende en het socialisme ten val waren gekomen. Het KKN wilde zelf een soort overkoepelende rol gaan spelen voor alle Chilibewegingen.⁷³ Veel kleine Chilibewegingen kwamen op dit overleg af, en ook Sjaloom was aanwezig. Tijdens het overleg werd al vrij snel duidelijk dat alle aanwezige partijen een groot verschil van inzicht hadden. Sjaloom, dat werd geleid door de PvdA-activist Piet Reckman, had een revolutionair socialistische insteek.⁷⁴ Dit gold ook voor een aantal kleinere lokale Chilibewegingen. Het KKN had echter altijd een meer gematigde sociaaldemocratische insteek gehad. Het ideaal van het KKN was tot dan toe altijd het herstel van de democratie in Chili

⁷⁰ Wisler en Giugni, 'Social Movements and Institutional Selectivity', 85-109.

⁷¹ Oscar Guardiola-Rivera, *Story of a death foretold: Pinochet, the CIA and the coup against Salvador Allende, 11 September 1973* (2014) 233-264.; Archief Chili Komitee Nederland: *Kopieën en knipsels van artikelen, verslagen en gepubliceerde onderzoeken over de economische situatie in Chili, 1973-1993*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

⁷² Archief Chili Komitee Nederland: *Persberichten over de hervormingen in Chili, uitgebracht door het KKN, 1973-1976*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.; Andries de Jong, *Ontwikkeling ideologie, strategie van de Sjaloombeweging* (Amsterdam 1973).

⁷³ Beerends, *Weg met Pinochet: een kwart eeuw solidariteit met Chili*, 41-45.; Archief Chili Komitee Nederland: *Plan van door het KKN uit te voeren activiteiten, betreffende ondersteuning Chileense bevolking, 1975*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

⁷⁴ Piet Reckman, *Chili leest ons de les* (Odijk 1973).; Jong, *Ontwikkeling ideologie, strategie van de Sjaloombeweging*.

geweest, en dit moest, volgens haar, op een vreedzame wijze gebeuren.⁷⁵ Door de grote verschillen van inzicht tussen de verschillende Chilibewegingen werd er met de aanwezige partijen geen gezamenlijke oplossing gevonden. Wel zou er samenwerking komen op het gebied van inzamelingsacties. Samen met Sjaloom en de Evert Vermeer Stichting, een ontwikkelingshulporganisatie van de PvdA, richtte het CKN het 'Strijdfonds Chili' op.⁷⁶ Dit fonds moest geld ophalen dat ten goede zou komen aan de Chileense bevolking, die leed onder de dictatuur van Pinochet.

Een belangrijk verschil tussen de Chilibeweging Sjaloom en het CKN was dat de laatste een zeer gematigde beweging was. Sjaloom, en sommige andere Chilibewegingen, waren radicaal en revolutionair in tegenstelling tot het CKN. Zij sneedt zichzelf hiermee in de vingers, omdat zij op weinig sympathie van politieke partijen kon rekenen. Vanuit Sjaloom was Piet Reckman weliswaar gelieerd aan de PvdA, maar vanwege hun meer radicalere ideeën en protestacties zaten in Den Haag maar weinig mensen op haar te wachten.⁷⁷ Bij het CKN was het tegenovergestelde het geval. Een belangrijke kenmerk uit de 'Social Movement and Institutional Selectivity'-theorie van Wisler en Giugni komt ook hier weer terug.⁷⁸ Wisler en Giugni zetten in hun theorie namelijk in op het belang van het karakter van een sociale beweging. Radicale en revolutionaire bewegingen kregen vrijwel nooit draagvlak binnen instituties. Dat was bij de radicale Chilibewegingen, zoals Sjaloom, dan ook het geval.⁷⁹ Het CKN kreeg als gematigde beweging juist wel steun vanuit de politiek. Dit wordt in de volgende paragraaf nog verder duidelijk gemaakt.

2.3 Politieke steun voor het Chili Komitee Nederland

De belangrijkste doelstellingen van het CKN waren nog altijd het verzamelen van informatie over de situatie in Chili en het lobbyen bij hogere instellingen. Met deze doelstellingen probeerden zij hun ideaal van het herstel van de democratie in Chili te bevorderen. Een voorbeeld van een geslaagde politieke lobbyactie van het CKN is die van Max Arian. De actie had te maken met het lot van Chileense politieke vluchtelingen. Die hebben namelijk een belangrijke rol gespeeld binnen het CKN.⁸⁰ Het CKN hielp de vluchtelingen bij het vinden van onderdak en bood hun de mogelijkheid om hun politieke activiteiten in Nederland voort te zetten. Als tegenprestatie hielden Chileense politieke vluchtelingen

⁷⁵ Archief Chili Komitee Nederland: *Plan van door het CKN uit te voeren activiteiten, betreffende ondersteuning Chileense bevolking, 1975*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.; Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende de Chilikrant en het Chili-Bulletin, 1973-1988*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

⁷⁶ Catalán Aravena en Gunder Frank, *Chili onder Pinochet: een latijnsamerikaans volk in gijzeling*, 151-172.

⁷⁷ Jong, *Ontwikkeling ideologie, strategie van de Sjaloombeweging*.

⁷⁸ Wisler en Giugni, 'Social Movements and Institutional Selectivity', 85-109.

⁷⁹ Ibidem, 85-109.

⁸⁰ Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende de Chilikrant en het Chili-Bulletin, 1973-1988*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.;

het CKN op de hoogte van de gebeurtenissen in Chili. Zodoende kon het CKN veel actuele informatie over het regime van Pinochet verspreiden. Het kwam op die manier onder andere te weten dat er veel mensenrechten werden geschonden in Chili.⁸¹ Veel mensen verdwenen of werden zonder (eerlijk) proces gedood.

In 1974 lukte het Max Arian, destijds een van de belangrijkste leden van het CKN, om Max van der Stoep, de minister van Buitenlandse Zaken (PvdA), van gedachte te doen veranderen over het beleid omtrent Chileense politieke vluchtelingen.⁸² Minister Van der Stoep was volgens het CKN niet helemaal op de hoogte van de situatie waarin deze politieke vluchtelingen zich bevonden. Als gevolg daarvan werd hun regelmatig de toegang tot Nederland geweigerd. Na bemiddeling van het CKN besloot de minister om alsnog vrijwel alle Chileense politieke vluchtelingen die in Nederland asiel hadden aangevraagd toe te laten. Tijdens de onderhandeling heeft het CKN gebruik gemaakt van verhalen van politieke vluchtelingen die zij zelf hadden geholpen.⁸³ Uiteindelijk bleek het om enkele honderden Chileense vluchtelingen per jaar te gaan, die in Nederland zouden worden opgenomen gedurende de eerste jaren van het regime in Chili. Met deze lobbyactie als voorbeeld kan worden aangetoond dat de 'Social Movement and Institutional Selectivity'-theorie van Wisler en Giugni te herkennen is bij het CKN. De in de vorige paragraaf al genoemde vreedige instelling van het CKN en de grote contacten bij politieke instanties zoals de PvdA zorgden ervoor dat het voor het CKN überhaupt mogelijk was om te lobbyen.⁸⁴ De netwerken die het CKN met zijn vreedige instelling creëerde, hebben zodoende zelfs invloed gehad op het besluit van de regering om meer Chileense politieke vluchtelingen op te nemen. De theorie van Wisler en Giugni liet zien dat een vreedige beweging meer voor elkaar kon krijgen bij hogere instanties, en dit was ook het geval bij het CKN.

⁸¹ Archief Chili Komitee Nederland: *Plan van door het CKN uit te voeren activiteiten, betreffende ondersteuning Chileense bevolking, 1975*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.; Archief Chili Komitee Nederland: *Ingekomen stukken van en kopieën van uitgaande stukken aan de regering en de fracties van de Tweede Kamer: beleid omtrent Chileense politieke vluchtelingen, met bijlagen, 1976-1987*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

⁸² Archief Chili Komitee Nederland: *Ingekomen stukken van en kopieën van uitgaande stukken aan de regering en de fracties van de Tweede Kamer: beleid omtrent Chileense politieke vluchtelingen, met bijlagen, 1976-1987*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

⁸³ Kievit e.a., *40 jaar, 40 verhalen: Chileense vluchtelingen en solidariteit*, 15-22.

⁸⁴ Wisler en Giugni, 'Social Movements and Institutional Selectivity', 85-109.

2.4 Plaats van het CKN binnen sociale bewegingen tussen 1973 en 1975

	Identity	Action	Organizational Structure
Public interest groups	Universalistic	Lobbying	Formalized, non participatory
Voluntary associations	Universalistic	Service supply	Formalized, participatory
Citizens committees	Localistic	Protest	Participatory
Countercultural communities	Universalistic	Cultural production and protest	Participatory

Na de grondige analyse van het CKN in dit hoofdstuk is het interessant om te kijken hoe het CKN past binnen de tabel van types sociale bewegingen van Wisler en Giugni. Het

CKN had door het hele land mensen zitten die zich inzetten voor de beweging, en dus was het geen lokale maar een universele beweging.⁸⁵ Daarnaast waren lobbyen en het verspreiden van informatie de belangrijkste acties die tot dan toe werden ondernemen. Die acties moesten zorgen voor meer solidariteit met Chili. Het CKN kenmerkt zich dus als een solidariteitsbeweging.⁸⁶ Soms werden er weliswaar ook protestacties georganiseerd door het CKN, maar deze hadden geen prioriteit. Het CKN was bovendien in eerste instantie een sociale beweging, die was samengesteld vanuit een initiatief van de PvdA.⁸⁷ Pas later zouden er vanuit het CKN verschillende collectieve acties worden georganiseerd. Dit komt in het volgende hoofdstuk aan de orde. Op basis van deze kenmerken komt het CKN overeen met de definitie van een 'Public Interest Group' zoals die door Wisler en Giugni gedefinieerd is in de tabel.⁸⁸ Tussen 1973 en 1975 kan het CKN dus gezien worden als een beweging die publieke belangen nastreefde.

⁸⁵ Catalán Aravena en Gunder Frank, *Chili onder Pinochet: een latijnsamerikaans volk in gijzeling*, 67-72.

⁸⁶ Archief Chili Komitee Nederland: *Ingekomen stukken van en kopieën van uitgaande stukken aan de regering en de fracties van de Tweede Kamer: beleid omtrent Chileense politieke vluchtelingen, met bijlagen, 1976-1987*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

⁸⁷ Catalán Aravena en Gunder Frank, *Chili onder Pinochet: een latijnsamerikaans volk in gijzeling*, 78-83.

⁸⁸ Wisler en Giugni, 'Social Movements and Institutional Selectivity', 85-109.

Hoofdstuk 3: Omslag van solidariteitsbeweging naar boycotacties en de ‘Collective Action’-theorie

In dit hoofdstuk wordt de verandering in de structuur van het CKN geanalyseerd. Hiermee wordt de omslag van protestmanifestaties naar boycotacties bedoeld. Belangrijk is dat er een duidelijke ontwikkeling van collectieve acties kan worden herkend. In dit hoofdstuk wordt aangetoond dat juist op het actierepertoire van het CKN de theorie van de sociologen Gamson en Fireman erg van toepassing is. Hun ‘Collective Action’-theorie had namelijk betrekking op collectieve acties vanuit sociale bewegingen.⁸⁹ Voorwaarden voor een dergelijke collectieve actie zijn dat de collectieve belangen van de groep door de actie worden gediend, en dat deze collectieve belangen overeenkomen met de individuele belangen van de afzonderlijke leden van de groep. De gezamenlijke belangen moeten saamhorigheid binnen de groep creëren.⁹⁰ Volgens de theorie is er voor een collectieve actie een concreet programma nodig vanuit de sociale beweging. In het geval van het CKN was het gezamenlijk belang het nastreven van solidariteit met de Chileense bevolking.⁹¹ In de periode waarin het CKN boycotacties ging opzetten, waren er veel ontwikkelingen omtrent de situatie in Chili. Daarom zal er wederom eerst een kort historisch overzicht van deze ontwikkelingen worden gegeven. Daarna zal er dieper worden ingegaan op het actierepertoire van het CKN.

3.1 Op zoek naar alternatieve mogelijkheden voor solidariteit

Na 1975 veranderde de tactiek van het CKN. De Nederlandse overheid had eind 1973 de militaire junta van Pinochet erkend, ondanks vele protesten van het CKN. Herstel van de democratie in Chili kon het CKN voorlopig wel uit haar hoofd zetten. Daarnaast kreeg het CKN te maken met andere tegenslagen. Chili was geen wereldnieuws meer, en het lobbyen voor Chili en het kenbaar maken van de slechte situatie hadden weinig effect meer. Het CKN moest daarom op zoek naar een nieuwe methode om de uiting van solidariteit met de Chileense bevolking voort te kunnen zetten. Deze kwam er met de oproep van Orlando Letelier.⁹²

De Chileen Orlando Letelier, in de regering van Allende nog minister van Economische Zaken, trok na de staatsgreep van Pinochet de wereld rond. Tussen 1975 en 1977 gaf hij in een aantal landen

⁸⁹ Gamson en Fireman, *Utilitarian Logic in the Resource Mobilization Perspective*, 22-41.

⁹⁰ Gamson, *The strategy of social protest*, 86-113.

⁹¹ Archief Chili Komitee Nederland: *Plan van door het CKN uit te voeren activiteiten, betreffende ondersteuning Chileense bevolking, 1975*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.; Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende de Chilikrant en het Chili-Bulletin, 1973-1988*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

⁹² Archief Chili Komitee Nederland: *Persberichten over de hervormingen in Chili, uitgebracht door het CKN, 1973-1976*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

toespraken over de politieke corruptie en de armoedige situatie waarin de Chileense samenleving verkeerde. Hij uitte forse kritiek op Pinochet en op de schendingen van de mensenrechten die werden begaan onder zijn regime. Letelier werd het gezicht van het verzet tegen Pinochet. Hij adviseerde landen om het regime van Pinochet economisch te boycotten.⁹³ De Nederlandse regering zag hier weliswaar geen heil in, maar de aanmoediging van Letelier klonk bij het CKN als muziek in de oren. Vanaf 1975 heeft het CKN verschillende grote boycotacties opgezet, waarvan er enkele achteraf zeer succesvol bleken. De doelstelling voor het CKN was nog steeds hetzelfde, namelijk bekendheid voor de situatie Chili creëren. Alleen het middel om dat doel te bereiken veranderde. Waar eerst lobbyen en het verspreiden van informatie streefpunten waren, werden boycotacties nu het nieuwe middel om het ongenoegen tegenover het regime van Pinochet te uiten.⁹⁴ Ook bij buitenlandse Chilibewegingen traden deze veranderingen op, wat aantoont dat het CKN op dit vlak geen uitzondering was.⁹⁵ De belangrijkste boycotacties die door het CKN zijn uitgevoerd worden hieronder uiteengezet.

3.2 Import Chileens fruit: de boycot van "bloedappels"

In maart 1976 heeft het CKN een boycotactie van Chileens fruit opgezet. Het CKN ontving eerder al signalen dat er beroerde arbeidsomstandigheden waren in de Chileense havens. Daarnaast ontdekten ze dat de importwaarde van Chileens fruit naar Nederland was gestegen van 5,5 miljoen dollar in 1973 naar 24 miljoen dollar in 1975.⁹⁶ Het CKN pikte dit niet en organiseerde samen met het SOSV, Stichting Ontwikkelingssamenwerking Vakbonden, een boycotactie van Chileens fruit in de haven van Rotterdam. De twee partijen regelden samen twee vissersboten. Grote spandoeken moesten de frustratie tegenover Pinochet duidelijk maken. De boten moesten het grote vrachtschip met Chileens fruit de toegang tot de haven blokkeren.⁹⁷ Dit lukte echter niet, en het Chileense fruit werd alsnog gewoon gelost.

Het Chileense fruit dat toch werd gelost, ondanks de boycotactie van het CKN, kreeg veel aandacht van de media. Het CKN bleef actie voeren tegen de Granny Smithappel, het stuk fruit met het grootste aandeel in de Chileense fruitimport. Onder andere de Volkskrant publiceerde stukken van het CKN die mensen ervan moesten overtuigen geen Chileense appels meer te kopen. Ook in de politiek werd er gediscussieerd over de appels. Onder meer de PvdA vroeg zich af of Nederlandse

⁹³ Archief Chili Komitee Nederland: *Kopieën en knipsels van artikelen, verslagen en gepubliceerde onderzoeken over de economische situatie in Chili, 1973-1993*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

⁹⁴ Beerends, *Weg met Pinochet: een kwart eeuw solidariteit met Chili*, 81-86.

⁹⁵ Christiaens, *European solidarity with Chile, 1970s-1980s*, 123-152.

⁹⁶ Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende een onderzoek naar de relaties van Nederlandse bedrijven met Chili: betreffende Chileens fruit, 1973-1983*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

⁹⁷ Ibidem.

bedrijven de import van deze appels wel moesten voortzetten.⁹⁸ Bij een fruitveiling in september 1977 demonstreerden mensen van het CKN door met een met appels en ‘bloed’ gevulde doodskest de veiling te verstoren. Zelfs het NOS-journaal besteedde aandacht aan deze actie. Albert Heijn was, na gesprekken met het CKN, de eerste supermarktketen die het Chileense fruit uit de schappen haalde. Later zouden meer kleinere supermarkten volgen.⁹⁹ De zogenaamde “Chileense bloedappel” zou eind jaren zeventig het symbool worden van het protest tegen het dictatoriale regime in Chili. De boycot van de Chileense appels laat ons zien hoe de ‘Collective Action’-theorie van Gamson en Fireman toepasbaar is op het CKN.¹⁰⁰ Het CKN wilde een collectieve actie opzetten in de vorm van een boycotactie. Alle individuen binnen de beweging deelden het collectieve belang, namelijk het gevoel van solidariteit met Chili.¹⁰¹ Volgens de theorie is een collectief belang cruciaal voor een succesvolle collectieve actie, en dat was het geval bij het CKN. Er was saamhorigheid en dus draagkracht voor de boycotactie. De actie was daarnaast zeer succesvol vanwege de vele media-aandacht.

3.3 De boycot van het baggerbedrijf Stevin Groep

Jan Joost Teunissen, journalist en actief voor het CKN, bezocht halverwege de jaren zeventig Chili tijdens het Pinochetregime. Tijdens zijn bezoek had hij de mogelijkheid om Chileense kranten te lezen. In die kranten vond hij de eerste aanleiding tot een boycotactie van het CKN. In een artikel over buitenlandse investeringen kwam naar voren dat Nederlandse multinationals het meeste geld investeerden van alle buitenlandse multinationals die in 1975 in Chili actief waren.¹⁰² Een totaal van 64 miljoen dollar werd geïnvesteerd door de Nederlandse multinationals, waarbij het baggerbedrijf Stevin Groep met een geplande investering van 62,5 miljoen dollar de kroon spande. Teunissen speelde deze informatie direct door naar het CKN in Nederland, en er werd een plan bedacht om de investering te voorkomen.¹⁰³ Het CKN liet uiteindelijk een artikel in de Volkskrant publiceren waardoor de investering van Stevin Groep landelijk bekend werd.¹⁰⁴

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ Ibidem; Beerends, *Weg met Pinochet: een kwart eeuw solidariteit met Chili*, 86-89.

¹⁰⁰ Gamson en Fireman, *Utilitarian Logic in the Resource Mobilization Perspective*, 22-41.; Gamson, *The strategy of social protest*, 86-113.

¹⁰¹ Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende een onderzoek naar de relaties van Nederlandse bedrijven met Chili: betreffende Chileens fruit, 1973-1983*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

¹⁰² Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende een onderzoek naar de relaties van Nederlandse bedrijven met Chili: betreffende Stevin Groep, 1973-1983*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.; Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende een onderzoek naar de relaties van Nederlandse bedrijven met Chili: betreffende Philips en Akzo Nobel, 1973-1983*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

¹⁰³ Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende een onderzoek naar de relaties van Nederlandse bedrijven met Chili: betreffende Stevin Groep, 1973-1983*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

¹⁰⁴ Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende de Chilikrant en het Chili-Bulletin, 1973-1988*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

De publicatie van het artikel had grote gevolgen voor Stevin Groep. Het bedrijf voerde ook in verschillende Nederlandse gemeentes opdrachten uit, onder andere in de gemeentes Rotterdam en Groningen. Het bedrijf kwam echter onder hoge druk te staan nadat in meerdere nationale kranten bekend werd gemaakt dat het investeerde in een land waar een bloederig regime aan de macht was. De boycotactie van het CKN had succes. De Tweede Kamer stelde vragen over Stevin Groep, en de gemeentes Rotterdam en Groningen wilden dat Stevin Groep zijn investeringen in Chili opschortte.¹⁰⁵ Na een intensief overleg tussen afgevaardigden van Stevin Groep en de ministers Lubbers (Economische Zaken), Van der Stoep (Buitenlandse Zaken) en De Gaay-Fortman (Binnenlandse Zaken) in augustus 1976 besloot Stevin Groep om de investering definitief stop te zetten.¹⁰⁶ Door effectief handelen van het CKN raakte het regime een van zijn grootse buitenlandse investeerders kwijt. Pinochet was hier dan ook woedend over. De 'Collective Action'-theorie van Gamson en Fireman sluit met deze actie niet echt aan op het CKN, maar deze boycotactie heeft wel een groot financieel nadelig effect gehad op Chili. Daarom is deze boycotactie in de analyse van het CKN meegenomen.

3.4 Algemene Nederlandse Bank NV verstrekt leningen aan militaire junta

In juli 1977 ontdekte het CKN na het lezen van een Chileense krant dat de Banco Central de Chile, de Chileense Staatsbank, lid werd van de EULA, de Euro Latin America Bank. De Algemene Bank Nederland NV (ABN) had ook aandelen in de EULA, en vond het prima dat de Banco Central de Chile lid werd. Namens het CKN hielden de journalisten Jan Joost Teunissen en Peter Gelauff en de activisten Bauco van der Wal en Herman Vuisje deze ontwikkelingen tussen de Chileense bank en de ABN enkele jaren nauwlettend in de gaten.¹⁰⁷ In maart 1980 presenteerde het CKN een rapport van haar bevindingen over de betrokkenheid van de ABN bij de Chileense bank.¹⁰⁸ In het rapport kwam onder meer naar voren dat de ABN tussen 1977 en 1980 voor bijna een miljard dollar aan leningen heeft verstrekt aan Chili.¹⁰⁹

De zaak met de ABN en Chili is hoog opgelaaid, en kreeg veel media-aandacht. Het NRC Handelsblad besteedde er veel aandacht aan. De publieke opinie was woedend over het feit dat de ABN voor bijna een miljard dollar verstrekte aan een land waar een dictatoriaal regime aan de macht

¹⁰⁵ Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende een onderzoek naar de relaties van Nederlandse bedrijven met Chili: betreffende Stevin Groep, 1973-1983*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

¹⁰⁶ Ibidem; Catalán Aravena en Gunder Frank, *Chili onder Pinochet: een latijnsamerikaans volk in gijzeling*, 89-101.

¹⁰⁷ CKN, *Protestactie tegen hulp van de ABN aan het regime in Chili* (Amsterdam 1980).

¹⁰⁸ Peter Gelauff, Jan Joost Teunissen en CKN, *De ABN en Chili : de steun die een Nederlandse bank sinds 1977 aan Pinochet verleent* (Amsterdam 1980).

¹⁰⁹ Peter Gelauff, Jan Joost Teunissen en CKN, *The ABN and Chile the support given to Pinochet by a dutch bank since 1977* (Amsterdam Chili Komitee Nederland).; Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende een onderzoek naar de relaties van Nederlandse bedrijven met Chili: betreffende Algemene Bank Nederland NV, 1973-1983*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

was en waar mensenrechten werden geschonden. Al deze media-aandacht deed de ABN niet goed, en het rapport van het CKN had dan ook verregaande financiële gevolgen voor de bank.¹¹⁰ Veel particuliere klanten en grote organisaties zeiden hun rekeningen bij ABN op, en daarmee verloor de ABN een groot deel van zijn achterban.¹¹¹ Uiteindelijk zou ze in juli 1981 openbaar bekend maken dat ze geen leningen meer zou verstrekken aan Chili. Daarmee had het CKN het doel van deze boycot, het economisch dwarsbomen van Pinochet, bereikt. Voor de boycot van de ABN geldt hetzelfde als voor de boycot van Stevin Groep. De 'Collective Action'-theorie van Gamson en Fireman is hier niet echt toepasbaar op het CKN, maar de actie vertelt ons wel iets over het CKN. Dat maakt deze boycotactie dan ook zeker het vermelden waard.

3.5 Plaats van het CKN binnen sociale bewegingen na 1975

	Identity	Action	Organizational Structure
Public interest groups	Universalistic	Lobbying	Formalized, non participatory
Voluntary associations	Universalistic	Service supply	Formalized, participatory
Citizens committees	Localistic	Protest	Participatory
Countercultural communities	Universalistic	Cultural production and protest	Participatory

Met het oog op de grote veranderingen die hebben plaatsgevonden binnen het CKN na 1975 is het relevant om opnieuw te kijken naar de plaats die we het CKN kunnen geven binnen de tabel van types

sociale bewegingen van Wisler en Giugni. Het CKN was nog altijd een universele beweging. Het hoofdkantoor zat weliswaar in Amsterdam, maar in verschillende steden in het land waren mensen van het CKN actief. Na 1975 werden er meer collectieve acties georganiseerd in de vorm van boycotacties.¹¹² Dit was een vorm van protesteren. Alles was nog steeds gericht op de solidariteit met de Chileense bevolking, maar er waren inmiddels nieuwe middelen gevonden om deze solidariteit te uiten. Er kwamen nu meer initiatieven vanuit de beweging zelf, en binnen de beweging was er meer samenhang. Dit had veel collectieve (boycot)acties tot gevolg. Als er gekeken wordt naar de plek die het CKN in kan nemen in de tabel van Wisler en Giugni, kan het CKN het beste tussen de 'Countercultural Communities' worden geplaatst (een tegenbeweging of protestbeweging).¹¹³ Dit is opvallend, omdat het CKN in het vorige hoofdstuk nog viel onder de 'Public Interest Groups'. Er kan

¹¹⁰ Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende een onderzoek naar de relaties van Nederlandse bedrijven met Chili: betreffende Algemene Bank Nederland NV, 1973-1983*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

¹¹¹ Ibidem.

¹¹² Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende de Chilikrant en het Chili-Bulletin, 1973-1988*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

¹¹³ Wisler en Giugni, 'Social Movements and Institutional Selectivity'.

worden geconcludeerd dat de structuur van het CKN als sociale beweging een grote verandering heeft ondergaan.

Conclusie

In deze conclusie zal de hoofdvraag ‘Wat was het Chili Komitee Nederland voor een sociale beweging, en hoe verhoudt deze zich tot theorieën over sociale bewegingen?’ beantwoord worden aan de hand van drie deelvragen en resultaten uit de tabel van Wisler en Giugni. Aan de hand van een historische analyse is het specifieke karakter van het CKN inzichtelijk en begrijpelijk gemaakt. Bij de analyse is gebruik gemaakt van theorieën over sociale bewegingen. Om te beginnen werd in het hoofdstuk over de opkomst van de solidariteit met Chili en de oprichting van het CKN de ‘New Social Movements’-theorie van Buechler herkend. Zoals de theorie van Buechler aangeeft, richtten sociale bewegingen zich eind jaren zestig niet meer op stemrecht en loonsverhoging, maar op het uiten van solidariteit. De analyse heeft aangetoond dat in het geval van de Chilibewegingen het postmaterialistische ideaal bestond uit de welvaart van de Chileense bevolking. Op dat punt toont het CKN dus overeenkomsten met de sociale bewegingen uit de theorie van Buechler.

Daarnaast is er betoogd dat in het CKN na een grondige analyse de ‘Social Movement and Institutional Selectivity’-theorie van Wisler en Giugni herkend kon worden. Inzamelingsacties, het lobbyen en het werven van bekendheid voor de situatie in Chili waren vreedzame acties, en ze sluiten aan op het beeld van een vredige sociale beweging dat in de theorie wordt geschetst. Het CKN was verbonden aan instituties zoals de PvdA en het NCO, waardoor het gemakkelijk kon netwerken. Als gematigde sociale beweging kon het CKN zich onderscheiden van radicalere sociale bewegingen, en daardoor kreeg het meer steun van culturele en politieke instituties. Op dat punt is er dus gelijkenis met de sociale bewegingen uit de theorie van Wisler en Giugni.

De boycotacties die het CKN heeft georganiseerd, en met name de actie van de ‘Chileense bloedappels’, laten ons zien hoe de ‘Collective Action’-theorie van Gamson en Fireman toepasbaar. De boycotacties konden plaatsvinden doordat er veel samenhang was binnen de sociale beweging. Het collectieve belang van de beweging kwam namelijk overeen met de belangen van de individuele leden. Op dit aspect komen de kenmerken van het CKN dus overeen met de kenmerken die de theorie van Gamson en Fireman aan sociale bewegingen geeft.

Ook is er gekeken naar de tabel uit de theorie van Wisler en Giugni. Het valt op dat het CKN in de loop der jaren veranderde qua karakter. Uit hoofdstuk twee bleek dat het CKN tussen 1973 en 1975 kenmerken vertoonde van een ‘Public Interest Group’. Het was een beweging die niet op lokaal niveau handelde, maar juist in een universeler perspectief opereerde. Lobbyen en het verspreiden van informatie waren de belangrijkste acties die het CKN in deze periode ondernamen, iets wat kenmerkend is voor een solidariteitsbeweging. Bovendien was het CKN opgericht vanuit een initiatief van de PvdA, waaraan de beweging altijd gelieerd is geweest. Jan Pronk, een belangrijk man binnen de

PvdA, had een sturende rol binnen het CKN. Na 1975 vond er echter een verandering plaats in de structuur van het CKN. De beweging handelde weliswaar nog steeds op universeel niveau, maar in plaats van lobbyen en het verspreiden van informatie waren protest- en boycotacties nu de voornaamste middelen om de solidariteit met Chili te uiten. Er was nog altijd veel samenhangigheid binnen de beweging, wat ervoor zorgde dat er veel van deze collectieve acties konden worden georganiseerd. Het CKN van na 1975 kan dus geplaatst worden binnen de categorie 'Countercultural Communities'. Het neemt dus meerdere plekken in in wetenschappelijk theorieën over sociale beweging. Oorzaken daarvan zijn dus het postmaterialistische ideaal van de beweging, haar verbondenheid aan de PvdA en de verandering qua karakter.

Tot slot is het interessant om de bevindingen uit het onderzoek naar het CKN te vergelijken met bevindingen uit onderzoek naar de andere sociale bewegingen uit de status quaestionis. Zo blijkt bijvoorbeeld dat het CKN dezelfde kenmerken vertoont als de meeste Europese Chilibewegingen zoals deze in de literatuur van Christiaens naar voren komen. Lobbyen voor de Chileense democratie was voor hen allemaal de belangrijkste bezigheid. Het CKN vertoont ook overeenkomsten met de Vietnambewegingen op het gebied van lobbyen en informatie verspreiden. Doordat het CKN banden had met de PvdA kreeg deze beweging echter meer steun dan de Vietnambewegingen, die geen van allen gesteund werden door de overheid. Hieruit kunnen we op maken dat de kans op succes groter was, als een sociale beweging gelieerd was aan een politieke of culturele instantie.

Bronnen

Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende de NCO-subsidiëring, 1973-1990*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

Archief Chili Komitee Nederland: *Plan van door het CKN uit te voeren activiteiten, betreffende ondersteuning Chileense bevolking, 1975*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende de Chilikrant en het Chili-Bulletin, 1973-1988*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

Archief Chili Komitee Nederland: *Persberichten over de hervormingen in Chili, uitgebracht door het CKN, 1973-1976*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende een onderzoek naar de relaties van Nederlandse bedrijven met Chili: betreffende Algemene Bank Nederland NV, 1973-1983*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende een onderzoek naar de relaties van Nederlandse bedrijven met Chili: betreffende Chileens fruit, 1973-1983*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende een onderzoek naar de relaties van Nederlandse bedrijven met Chili: betreffende Philips en Akzo Nobel, 1973-1983*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

Archief Chili Komitee Nederland: *Stukken betreffende een onderzoek naar de relaties van Nederlandse bedrijven met Chili: betreffende Stevin Groep, 1973-1983*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

Archief Chili Komitee Nederland: *Acties tegen het verstrekken van leningen van de Algemene Bank Nederland (ABN) aan Chili, 1979-1981*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

Archief Chili Komitee Nederland: *Inzamelingsactie van geld en dekens, 1983-1986*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

Archief Chili Komitee Nederland: *Acties t.b.v. politiek gevangenen. Met een lijst van politieke (soms verdwenen) gevangenen en met getuigenverklaringen in de alfabetische volgorde, 1984-1992*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

Archief Chili Komitee Nederland: *Ingekomen stukken van en kopieën van uitgaande stukken aan de regering en de fracties van de Tweede Kamer: beleid omtrent Chileense politieke vluchtelingen, met bijlagen, 1976-1987*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

Archief Chili Komitee Nederland: *Kopieën en knipsels van artikelen, verslagen en gepubliceerde onderzoeken over de economische situatie in Chili, 1973-1993*, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

Beerends, H., *Weg met Pinochet: een kwart eeuw solidariteit met Chili* (Amsterdam 1998).

Beerends, H., *30 jaar Nederlandse ontwikkelingshulp 1950-1980: zin, onzin, effecten, perspectieven* (Utrecht 1981).

Beerends, H., *De bewogen beweging: een halve eeuw mondiale solidariteit* (Amsterdam 2004).

CKN, *Boycot Chileense junta* (Amsterdam 1977).

CKN, *Het IMF en Chili* (Amsterdam 1985).

CKN, *Mensenrechten in Chili* (Amsterdam 1980).

CKN, *Protestactie tegen hulp van de ABN aan het regime in Chili* (Amsterdam 1980).

Kievid, J. d., *Chili in verzet tegen Pinochet: de ontwikkelingen sinds 1983* (Amsterdam 1986).

Kievid, J. d., *Brood, werk, gerechtigheid en vrijheid: Chili tussen dictatuur en democratie* (Amsterdam 1993).

Kievid, J. d., *Nee tegen Pinochet: Chileense diktatuur zoekt democratisch jasje* (Amsterdam 1989).

Kievid, J. d. e.a., *40 jaar, 40 verhalen: Chileense vluchtelingen en solidariteit* (Amsterdam 2013).

Literatuur

Beerends, H., *Weg met Pinochet: een kwart eeuw solidariteit met Chili* (Amsterdam 1998).

Bleich, A., *Joop Den Uyl 1919-1987 : dromer en doordouwer* (Amsterdam 2008).

Bootsma, P. en W. Breedveld, *De Verbeelding aan de macht - Het Kabinet-Den Uyl 1973-1977* (Den Haag 1999).

Bosmans, J. en A. v. Kessel, *Parlementaire geschiedenis van Nederland* (Amsterdam 2011).

Buechler, S., 'New Social Movement Theories', *The Sociological Quarterly* (1995) 441-464.

Buechler, S. M., *Social movements in advanced capitalism : the political economy and cultural construction of social activism* (New York 2000).

Buechler, S. M., *Understanding social movements : theories from the Classical Era to the present* (Boulder, CO 2011).

Catalán Aravena, O. en A. Gunder Frank, *Chili onder Pinochet: een latijnsamerikaans volk in gijzeling* (Amsterdam; Den Haag 1984).

Christiaens, K., *European solidarity with Chile, 1970s-1980s* (Frankfurt am Main 2014).

CKN, *Protestactie tegen hulp van de ABN aan het regime in Chili* (Amsterdam 1980).

Cockcroft, J. D. en J. Canning, *Salvador Allende reader : Chile's voice of democracy* (Melbourne, Vic., Australia; New York 2000).

Gamson, W. en B. Fireman, *Utilitarian Logic in the Resource Mobilization Perspective* (University of Michigan 1977).

Gamson, W. A., *Power and discontent* (Homewood, Ill. 1981).

Gamson, W. A., *The strategy of social protest* (Homewood, Ill. 1975).

Gamson, W. A., *A theory of coalition formation* (Indianapolis, Ind. 1983).

Gelauff, P., J. J. Teunissen en CKN, *The ABN and Chile the support given to Pinochet by a dutch bank since 1977* (Amsterdam Chili Komitee Nederland).

Gelauff, P., J. J. Teunissen en CKN, *De ABN en Chili : de steun die een Nederlandse bank sinds 1977 aan Pinochet verleent* (Amsterdam 1980).

Giugni, M., D. McAdam en C. Tilly, *From contention to democracy* (Lanham, Md. 1998).

Guardiola-Rivera, O., *Story of a death foretold: Pinochet, the CIA and the coup against Salvador Allende, 11 September 1973* (2014).

Hellema, D., *Nederland en de jaren zeventig* (Amsterdam 2012).

Hellema, D., *Nederland in de wereld : de buitenlandse politiek van Nederland* (Houten 2014).

Hellema, D., *Neutraliteit & vrijhandel: de geschiedenis van de Nederlandse buitenlandse betrekkingen* (Utrecht 2001).

Huneus, C., *The Pinochet regime* (Boulder, Colorado 2007).

IJken, K. v., *De historische betrekkingen tussen Nederland en Chili sinds de 16e eeuw* (Den Haag 1994).

Jong, A. d., *Ontwikkeling ideologie, strategie van de Sjaloombeweging* (Amsterdam 1973).

Kennedy, J., *Nieuw Babylon in aanbouw : Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam 1995).

Kievid, J. d., *Brood, werk, gerechtigheid en vrijheid : Chili tussen dictatuur en democratie* (Amsterdam 1993).

Kievid, J. d., *Chili in verzet tegen Pinochet: de ontwikkelingen sinds 1983* (Amsterdam 1986).

Kievid, J. d., *Nee tegen Pinochet: Chileense diktatuur zoekt democratisch jasje* (Amsterdam 1989).

Kievid, J. d. en CKN, *Latijns Amerika: democratisering, solidariteit : De Chileense uitdaging : de overgang naar democratie en het perspectief van de sociale bewegingen in Chili* (Amsterdam 1990).

Kievid, J. d. e.a., *40 jaar, 40 verhalen: Chileense vluchtelingen en solidariteit* (Amsterdam 2013).

Kievid, J. d., E. Willems en CKN, *Mensenrechten in Chili* (Amsterdam 1988).

Kriesi, H., *New social movements in Western Europe : a comparative analysis* (Minneapolis 1995).

Lindner, J. J., *Het tweede kabinet-Den Uyl : linkse idealen en mislukkingen* (Amsterdam 2003).

Maar, R. v. d., 'De Nederlandse regering en de Amerikaanse interventie in Vietnam, 1965-1973', *Tijdschrift voor geschiedenis* 117 (2004) 338-360.

Maar, R. v. d., 'De Nederlandse Vietnam-beweging, 1965-1973', *Leeuw en draak : vier eeuwen Nederland en Vietnam* (2007) 193-212.

Maar, R. v. d., 'Liever een uur stilte voor de slachtoffers : Vietnam in de Nederlandse politiek', *Spiegel historiael : maandblad voor geschiedenis en archeologie* 39 (2004) 492-499.

Maar, R. v. d., *Welterusten mijnheer de president* (Amsterdam 2007).

Malcontent, P., *Nederland en de mensenrechten in de Derde Wereld 1973-1981* (Hilversum 1996).

Malcontent, P., *Op kruistocht in de derde wereld : de reacties van de Nederlandse regering op ernstige en stelselmatige schendingen van fundamentele mensenrechten in ontwikkelingslanden 1973-1981* (Hilversum 1998).

O'Brien, P. J., *Allende's Chile* (New York 1976).

Power, M., 'The U.S. Movement in Solidarity with Chile in the 1970s', *Latin American Perspectives* 36 (2009) 46-66.

Reckman, P., *Chili leest ons de les* (Odijk 1973).

Righart, H., *De eindeloze jaren zestig : geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 1995).

Scott, A., *Ideology and the new social movements* (London; Boston 1990).

Sigmund, P. E., *The United States and democracy in Chile* (Baltimore 1993).

Sobel, L. A., *Chile & Allende* (New York 1974).

Stites Mor, J., *Human rights and transnational solidarity in Cold War Latin America* (Madison, Wis. 2013).

Tilly, C., *As sociology meets history* (New York 1981).

Tilly, C., *Big structures, large processes, huge comparisons* (New York 1984).

Tilly, C., *Popular contention in Great Britain, 1758-1834* (Cambridge, Mass. 1979).

Tilly, C., *Repertoires and cycles of collective action* (Durham 1981).

Tilly, C. en S. G. Tarrow, *Contentious politics* (Boulder, Colo. 2007).

Wisler, D. en M. Giugni, 'Social Movements and Institutional Selectivity', *Sociological Perspectives* 39 (1996) 85-109.

Zuid-Afrika, K., *Twintig jaar Angola Comité* (Amsterdam 1982).